

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 327.39

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ

Дунаєва Л.М.

Навчально-науковий інститут інформаційних та соціальних технологій
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Розглядаються основні теоретичні і методологічні підходи до дослідження співвідношення влади та самоврядування у вітчизняній та зарубіжній науці. Показано, що проблема наукового обґрунтування поєднання влади та самоврядування, створення на їх основі теоретичної моделі здійснення політичного управління в сучасній Україні залишається відкритою. Потребують подальшого вивчення вплив глобалізаційних процесів, становлення мережевих організаційних форм, ствердження інституту територіальної громади як політичного актору та ін. Обґрунтовується необхідність переосмислення застарілих конструкцій, що базуються на причинно-наслідкових детермінантах без урахування сучасних специфік.

Ключові слова: влада, самоврядування, територіальна громада, глобалізація, методологія, «симфонія влад», модерн, постмодерн.

Співвідношення влади та самоврядування досліджувалася багатьма суспільствознавцями, починаючи з Нового часу, коли Дж. Локк та Ш.-Л. Монтеск'є вперше запропонували принцип розподілу влад як основу здійснення влади в суспільстві. Сучасна західна політична думка, зокрема роботи П. Кінга, А. Гамільтона, Дж. Медісона та ін., пропонують розрізняти практику застосування даного принципу, виходячи з форми держави, а саме – якою є форма адміністративно-територіального устрою. Так, за умов федералізму особливості впровадження принципу розподілу влад і застосування системи стримувань та противаг в різних країнах світу досліджували К. Баранова, О. Галкін, В. Лексін та ін.

Необхідно відзначити роботи відомого політолога М. Столярова щодо організації влади в сучасних федераціях. Так, його роботи містять водночас і аналіз сучасних моделей здійснення політичного управління за умов поєднання влади та самоврядування в федеративних державах, і порівняльний аналіз федерацій та унітарних форм правління щодо можливостей регіональної політики. Автор акцентує увагу на тому висновку, що форма адміністративного устрою не є вирішальним критерієм щодо вибору моделі здійснення управління країною. Напроти, саме регіональна політика, заснована на принципах поєднання влади та самоврядування, з наданням останньому більшості прав та повноважень, є запорукою ефективного політичного управління європейського зразка [Цит. за: 1].

З ним погоджується Ю. Лежнов, який, аналізуючи систему перебудови взаємозв'язку державної влади і управління, акцентує увагу на необхідності виділення регіонів як основних одиниць політичного управління сучасними країнами, а в межах регіонів політика та управління має відбуватися на засадах поєднання влади та самоврядування. При цьому дослідник наполягає на розробці єдиних для всіх держав пострадян-

ського простору та всіх європейських держав моделей політичного управління регіонами, незалежно від форм правління та устрою в цих країнах [2].

Реалізацію принципу розподілу влад за умов унітарності розглядали українські дослідники В. Кравченко, М. Пітцик, М. Пухтинський та ін. Вони зосереджують увагу на інституті місцевого самоврядування як інституціональної основи здійснення вертикального розподілу влад. Дослідники доходять висновку, що здійснення регіональної та місцевої політики за умов різних форм територіально-адміністративного устрою майже не відрізняється. Напроти, вони приводять Європейську Хартію про місце та регіональне самоврядування як основу здійснення регіональної політики в сучасній Європі, яка, за свєю суттю, є Європою регіонів [3; 4; 5].

Досить цікавою є позиція, О. Новикова, І. Нинюк, іН. Романовича щодо розгляду принципу розподілу влад в контексті концепції «симфонії влад», яка за природою свого походження є релігійною теорією. Дані автори стверджують, що концепція «симфонії влад» є природно притаманною слов'янському народу, тому пропонують брати її як один з принципів побудови взаємин між владою та самоврядуванням в процесі управління країною. Це, на їх думку, сприятиме гармонійному здійсненню політичного управління країною [6; 7; 8].

Дослідження інституту місцевого самоврядування тісно зв'язано з дослідженням співвідношення влади та самоврядування в політичному управлінні сучасними країнами.

Місце і роль інституту місцевого самоврядування в сучасній політичній системі України досліджували М. Баймуратов, В. Григор'єв, В. Кампо, М. Корнієнко, М. Орзіх та ін. Світовий досвід місцевого самоврядування та перспективи його інституціонально-системного втілення в Україні вивчала О. О. Яцунська. Політологічний аналіз

функціонування органів місцевого самоврядування в сучасній Україні здійснювали Б. Андреев, Ю. Крестева та ін.

Теоретичні концепції місцевого самоврядування вивчали О. Батанов, Ю. Панейко, В. Абрамов тощо. Їх політологічний зміст в минулому та на сучасний момент в Україні досліджував В. Горбатенко в своєму дисертаційному дослідженні, однак до остаточної згоди щодо вибору найкращої концепції місцевого самоврядування для умов сучасної політичної практики українські науковці та практики так і не дійшли.

На сьогоднішній день монографія О. Батанова «Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні» [9] є найбільш ґрунтовною роботою українського дослідника щодо розгляду територіальної громади та її ролі в сучасному політичному процесі в Україні. Моделі демократичної організації влади на рівні місцевого самоврядування вивчали О. Оффердал, В. Кравченко, Н. Рашид тощо. Різні аспекти функціонування органів місцевого самоврядування досліджував М. Баймуратов. Історичні традиції здійснення місцевого самоврядування в Україні вивчали в своїх роботах А. Білоус, О. Гуржій, М. Ковальський, М. Копиленка та ін, однак в їх роботах міститься аналіз історичних форм здійснення місцевого самоврядування, його взаємин з державною владою, тоді як політичні традиції участі українства в вирішенні громадських питань залишаються поза увагою дослідників.

Щодо висвітлення особливостей здійснення політичного управління в містах обласного значення, то необхідно відзначити роботи В. Симоненка щодо досвіду м. Києва, роботи В. Куйбіди щодо прикладу м. Львова, дослідження С. Саханенка щодо м. Одеси.

Проблеми взаємовідносин між державними органами влади та органами місцевого самоврядування є постійними темами обговорення на сторінках провідних газет, предметом численних науково-практичних семінарів та конференцій. Різні дослідники виділяють різну кількість наукових принципів, за якими має будуватися діалог та взаємини влади і самоврядування в процесі політичного управління сучасною країною.

Свої концепції з цього питання розробили Й. Гьюфнер, В. Кравченко та М. Пітгик, С. Луньков, К. Линьов та ін. Однак, всі вони погоджуються з трьома найвагомими: децентралізацією влади, субсидіарністю та контролем. Дослідженню походження та особливостей застосування принципу субсидіарності присвятила свою роботу А. Амплеева, А. Глазунова, В. Токовенко та ін., децентралізацію як принцип здійснення політичного управління сучасними державами та його застосування в умовах України досліджували Ю. Наврузов, Н. Нижник та ін.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що незважаючи на таке широке коло наукових досліджень, монографій, статей з проблем здійснення політичного управління країною, проблема наукового обґрунтування поєднання влади та самоврядування, створення на їх основі теоретичної моделі здійснення політичного управління в сучасній Україні залишається відкритою. Потребують подальшого вивчення вплив глобалізаційних процесів, становлення мережевих організаційних

форм, ствердження інституту територіальної громади як політичного актору та багато інших аспектів політичного життя.

Окремий блок питань складають дослідження регіональної політики як основної структурної ланки нової моделі політичного управління, заснованої на принципах поєднання влади та самоврядування, принципах децентралізації, прозорості, субсидіарності, соборності тощо [Див., напр.: 10].

Щодо методології дослідження зазначених питань, то у контексті перебудови системних трансформацій, влади та самоврядування як єдиної системи, ключовою є проблема переосмислення широкого комплексу наукових постулатів, пов'язаних із концепцією причинності. Йдеться про проблемність наявної конструкції причинно-наслідкових детермінант, які ґрунтуються на методологічних постулатах ньютонівської фізики й у багатьох своїх аспектах втрачають адекватність сучасним суспільним трансформаціям: пояснити логіку останніх на основі усталених постулатів причинності стає неможливим.

З погляду логіки глобальних трансформацій чи не найбільш суперечливою позицією даної методології є абсолютизація принципів технічного (технологічного) та економічного детермінізму, за яким технологічні процеси розглядаються як рушійна сила суспільного прогресу.

Критика цієї доктрини має різні аспекти. Насамперед, береться до уваги невідповідність її конструкцій реальним історичним процесам. Зокрема, вона не може пояснити причини західного технологічного дива.

Аналізуючи закономірності розвитку відомих у світі цивілізацій, А. Тойнбі вважає, що «ступінь панування суспільства над природою вимірюється рівнем його техніки», однак історія знає чимала випадки, коли техніка розвивалася, а цивілізація залишалася в статичному стані або занепадала, і навпаки – коли техніка не змінювалася, а цивілізація перебувала в русі, поступальному та зворотному, залежно від конкретного випадку» [11, с. 197].

Яка альтернатива відповідній методологічній конструкції? Їй протиставляється низка принципів позицій, насамперед ті, що стосуються функції гуманітарних (духовних) цінностей. М. Вебер на протигагу логіці технологічного детермінізму стверджував, що основою розвитку суспільства є не техніка і не технології, не матеріальне, а духовне життя, релігія, сфера свідомості в цілому. Весь процес розвитку характеризується духовним збагаченням суспільства, кожної особи. Таке збагачення є по суті одним з визначальних критеріїв суспільного прогресу.

К. Ясперс пропонує дещо іншу позицію. Він виділяє дві осі детермінант – два дихання історії. Перша вісь пов'язується з надбаннями культури, друга – з технологічним процесом, розвитком науки і техніки. Першість віддається технологічним детермінантам, при чому наголошується, що саме через культуру можна пізнати розвиток окремих цивілізацій, що набирають обрису великих імперій, а через технологію – людство в цілому [Див.: 12].

Можна згадати ще одну інтерпретацію поставленої проблеми. Д. Норт першість у розвитку

економіки віддає інституціональним змінам, і насамперед неофіційним інституційним обмеженням (звичаям, традиціям, кодексам поведінки тощо). «Неможливо збагнути історію, не визнаючи головної ролі, яку відіграють суб'єктивні уподобання в контексті офіційних інституціональних обмежень» [13, с. 61].

Таким чином, позиція М. Вебера, К. Ясперса, А. Тойнбі та Д. Норта в принципі не поривають з логікою детермінізму. Д. Норт дещо відходить від однолінійної позиції технологічного детермінізму, однак, у цілому залишається в межах модерністської позиції, яка базується на засадах причинно-наслідкових детермінант суспільного прогресу. Спробу подолати цю методологічну суперечність робить О. Тоффлер, наголошуючи при цьому, що методологія модернізму продовжує бути корисною, однак вона має застосовуватися лише для аналізу окремих, простих за своїм змістом змін – як методологія простих систем.

Логіка причинності системних зв'язків суспільства Третьої хвилі обґрунтовується О. Тоффлером на методологічних засадах, що є близькими до методології І. Пригожина. А. Гальчинський в даній методології вважає доцільним визначити такі особливості: «... по-перше, це розуміння причинності як системи складної (багатовекторної) взаємодії різноякісних за своєю природою сил; по-друге, це необхідність виявлення не лише прямих, а й зворотних, позитивних та негативних зв'язків; по-третє, це пояснення складних явищ та процесів на основі комбінації випадкового та необхідного; по-четверте, це припущення самозбуджувальності процесів» [14, с. 32].

Отже, нова методологія відкриває шлях до розвитку методологічної конструкції, який полягає не в механічному запереченні одного іншим, а

у їхній логічній наступності та взаємозбагаченні.

Перспективним у плані подолання методологічних обмежень можна вважати відносно новий напрям досліджень, які дістали назву постмодернізму, або концепції «постновітньої сучасності». Проте, як зазначає Ж.-Ф. Ліотар, «постмодернізм не означає ані нового світогляду, ані нового підходу. Це просто організація подій за новим принципом, яка тривалий час підкорялася ідеї універсальної історії людства» [Цит. за: 15, с. 33].

Не можна на сьогодні вести мову про постмодернізм як уже сформовану, відносно цілісну теорію. Безумовно, рано ще говорити про те, що основою зазначеної методології стає постмодернізм, але його антитезисність логіці сучасного модернізму засвідчує необхідність уважного ставлення до його базових постулатів та категорій.

Таким чином, методологічні суперечності між принципами модернізму і постмодернізму стосуються насамперед базових проблем визначення феномена сучасності. Йдеться про пошук відповідей на питання, які явища суспільного життя та його характеристики несуть на собі сутнісні ознаки нового суспільства і які з них можуть трактуватися як віджили суспільні форми, форми, що успадковані від попереднього етапу й у перспективі мають бути подоланими. Саме постмодернізм зосереджує увагу на глобальному розриві між суспільними формами, що відмирають, і такими, що утверджуються, науковому осмисленні системних, якісних перетворень.

Всі розбіжності між даними методологіями – модернізму та постмодернізму – можна звести до двох аспектів, двох питань – це раціональність людської діяльності та проблеми рівноваги та саморегулювання суспільних процесів, які потребують свого подальшого вивчення.

Список літератури:

1. Страны и регионы на пути к сбалансированному развитию: [сб. науч. трудов / ред. Л. Г. Руденко и др.]. – К.: Академперіодика, 2003. – 194 с.
2. Лежнов Ю. М. Путь к эффективному государству: План преобразования системы государственной власти и управления / Юрий Михайлович Лежнов. – [2-е изд.; доп.] – М.: Изд-во МГУ, 2012. – 216 с.
3. Кравченко В. В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права): навч. посіб. / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. – К.: Арарат-Центр, 2011. – 176 с.
4. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування: [навч. посіб. / М. Пітцик, В. Кравченко та ін.]. – К.: Основи, 2000. – 136 с.
5. Пухтинський М. В. Розвиток місцевого самоврядування в Україні: стан, проблеми, перспективи / М. О. Пухтинський, П. Т. Павленчик, В. М. Князев. – К.: Логос, 2002. – 212 с.
6. Нинюк І. Розвиток самоврядних структур та місцевої адміністрації – польський досвід / Нинюк І. // Вісник УАДУ при Президентові України. – 2001. – № 3. – С. 379-391.
7. Новиков О. А. Византийская концепция «симфонии властей». Историко-политический аспект / Новиков О. А. // Право и политика. – 2007. – № 7. – С. 12-37.
8. Романович Н. А. Концепція «разделения властей» через призму концепции «симфонии властей» [Електронний ресурс] / Н. А. Романович. – Режим доступу до статті: <http://www.qualitas.ru/index.shtml?159>
9. Батанов О. В. Територальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні / Олександр Васильович Батанов. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 260 с.
10. Маслов Ю. К. Центральна та Східна Європа в пошуках сучасної системи влади: монографія / Ю. К. Маслов. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – 388 с.
11. Тойнбі А. Дослідження історії / Арнольд Тойнбі. – К.: Основи, 1995. – Т. 1. – 1995. – 731 с.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс. – М.: Наука, 1994. – 562 с.
13. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К.: Гайдарики, 2000. – 385 с.
14. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: [наук. видання] / Анатолій Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.

Дунаева Л.Н.

Учебно-научный институт информационных и социальных технологий
Одесского национального университета

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ СООТНОШЕНИЯ ВЛАСТИ И САМОУПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИТИКО-ПРАВОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

Рассматриваются основные теоретические и методологические подходы к исследованию соотношения власти и самоуправления в отечественной и зарубежной науке. Показано, что проблема научного обоснования взаимосвязи власти и самоуправления, создания на их основе теоретической модели осуществления политического управления в современной Украине остается открытой. Требуют дальнейшего изучения влияние процессов глобализации, становление сетевых организационных форм, утверждения института территориальной громады как политического актора и т.д. Обосновывается необходимость переосмысления устаревших конструкций, которые базируются на причинно-следственных детерминантах без учета современных специфик.

Ключевые слова: власть, самоуправление, территориальная громада, глобализация, методология, «симфония власти», модерн, постмодерн.

Dunaeva L.N.

Educational-Research Institute of Information and Social Technologies
Odessa I.I. Mechnikov National University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE RESEARCH OF CORRELATION OF POWER AND SELF-GOVERNMENT IN THE MODERN POLITICAL AND LEGAL SPACE

Summary

The basic theoretical and methodological approaches to the research of correlation of power and self-government in the national and foreign science are examined. It is shown that problem of scientific substantiation of intercommunication of power and self-government, creation on their basis of a theoretical model of political management realization in modern Ukraine remains open. Influence of globalization processes, becoming of network organizational forms, and the establishment of a territorial community institute as a political actor et cetera require further study. The necessity of rethinking of out-of-date constructions that are based on cause-effect determinants without taking into account of modern specifics is grounded.

Keywords: power, self-government, territorial community, globalization, methodology, „symphony of power”, modern, postmodern.